

je primorana suočiti se s velikim gospodarskim problemima poput niske proizvodnje, visokih poreza i inflacije te brojnim štrajkovima. Provođenjem liberalnih gospodarskih reformi uspjela je smanjiti inflatorne učinke u Velikoj Britaniji i osigurati poboljšanje socijalnih usluga. Uspjeh gospodarskih reformi ojačao je njezin politički položaj i stavio joj na raspolaganje više resursa za ostvarenje vanjskopolitičkih ciljeva. Bila je nepokolebljiva u obrani britanskoga suvereniteta i nad najudaljenijim dijelovima Kraljevstva. Ta je nepokolebljivost prikazana na primjeru vojne intervencije na Falklandskom otočju 1982. godine. Za razliku od svojih ministara, bila je sumnjičava u pogledu ujedinjenja Njemačke i programa europskih integracija. Kao braniteljica parlamentarnoga suvereniteta, prijenos ovlasti s nacionalnih država na nadnacionalne europske institucije smatrala je ukidanjem demokratskih i suverenih prava. Njezina je strategija uključivala poticanje ekonomske liberalizacije u Europi, ali bez političke integracije. Pod njezinim utjecajem Velika Britanija odbila je 1979. ući u Europski tečajni mehanizam (ERM), koji je bio preteča uvođenju eura kao zajedničke valute. Međutim, u listopadu 1990. novoimenovani ministar financija John Major prisilio je Thatcher da ipak pristane na britanski ulazak u ERM. Zbog neslaganja s dijelom Konzervativne stranke u pogledu europskih integracija te podrške nepopularnom jedinstvenom porezu za financiranje lokalne uprave Thatcher je u studenom 1990. napustila premijerski položaj.

Kissingerova knjiga *Vodstvo. Šest studija svjetske strategije* vrijedno je historiografsko djelo u kojemu je analizirano šestero političkih vođa i stratega koji su imali moć oblikovanja okolnosti dramatičnih povijesnih razdoblja. Zbog toga je namijenjena ekonomistima, povjesničarima, sociolozima, politolozima, kao i široj čitateljskoj publici koja želi razumjeti specifičnosti globaliziranoga svijeta koji karakteriziraju ubrzan tehnološki razvoj i umrežavanje nacionalnih gospodarstava. Naposljetku, knjiga je dobar priručnik za vodeće svjetske političke ličnosti, koje bi se zbog recentnih političkih događaja poput rata u Ukrajini i Pojasu Gaze trebale više posvetiti sustavu kooperacije u cilju osiguranja mira među narodima i gospodarskoga napretka u cjelini.

Nikola Perković

Frano Tokić, Marin Banović, *Aljmaš, Dalj i Erdut u Domovinskom ratu* (Osijek; Zagreb: Udruga veterana 3. gardijske brigade „Kune”; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2024.), 343 str.

Domovinski rat i 30 godina nakon završetka još uvijek ima nedovoljno istraženih aspekata i područja koji iziskuju pomno i sveobuhvatno proučavanje. Knjiga autorskoga dvojca Frane Tokića i Marina Banovića važan je doprinos proučavanju geneze ratnih sukoba u istočnoj Hrvatskoj, posebice na području Aljmaša, Dalja i Erduta.

Recenzenti knjige, koja se sastoji od 17 poglavlja, jesu dr. sc. Natko Martinić Jerčić (Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata) te general-bojnik Denis Tretinjak, mag. (Ministarstvo obrane Republike Hrvatske). Urednici izdanja su doc. dr. sc. Julija Barunčić Pletikosić te prof. dr. sc. Ante Nazor.

U predgovoru, koji potpisuje Frano Tokić, navodi se da je upravo taj dio hrvatske povijesti nepravedno zapostavljen, a kao razlog iznosi da su se događaji analizirani u knjizi dogodili prije okupacije Vukovara. Prvotna je zamisao knjige bila na jednome mjestu popisati imena svih hrvatskih branitelja i civila poginulih na predmetnom području, no knjiga je naposljetku izrasla u znanstvenu monografiju koja daje širu sliku izbijanja Domovinskoga rata.

U uvodu (str. 11–15) opisuje se metodologija upotrijebljena u radu te se objašnjava zašto su uz dokumentarističke izvore i građu korišteni i iskazi i usmena svjedočanstva preživjelih hrvatskih branitelja i civila. Autori objašnjavaju primjenu obiju metoda navodeći da one nude mogućnost čitatelju donijeti vlastiti sud o prikazanim događajima. Naime, u knjizi su objavljeni i sustavno kronološki prikazani iskazi više od 70 branitelja i civila koji su sudjelovali u obrani Aljmaša, Dalja i Erduta.

U poglavlju „Demografska obilježja Aljmaša, Dalja i Erduta” (str. 16–20) opisuju se i analiziraju etnodemografska i geostrategijska obilježja toga područja. Autori donose i popis stanovništva Aljmaša, Dalja i Erduta prema popisu iz 1991., iz kojega je vidljivo da je na tom području živjelo 7797 stanovnika, od kojih najveći dio u Dalju. Srbi su prevladavali u samo jednom od triju promatranih naselja, dok su u ostalima većina bili Hrvati.

U trećem poglavlju, „Iz komunizma u demokraciju (1990. godina)” (str. 21–51), ukratko se opisuje proces raspadanja Jugoslavije te stvaranja i obrane Republike Hrvatske. Na taj način prikaz opisane mikroregije može se promatrati kao model prema kojemu su se događaji odvijali u to vrijeme u ostalim dijelovima Republike Hrvatske koji su bili metom agresora. Pritom autori iznose i neke javnosti potencijalno manje poznate podatke poput onoga da je 1925. u Osijeku pokrenuto prvo četničko glasilo na području jugoslavenske države, *Glas srpskih četnika*. Autori pišu i o ulozi Srpske pravoslavne crkve (SPC) u organiziranju četničkoga pokreta te navode da se među slavonskim, baranjskim i srijemskim četničkim organizacijama isticao „Pododbor četničkog udruženja u Dalju”, osnovan 1934., koji je prema izvoru iz 1935. godine imao 44 člana, a među kojima su bili, među ostalima, i svećenici SPC-a. Autori ističu i „Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti” iz 1986., koji je u sinergiji s SPC-om provodio senzibilizaciju srpskoga naroda za „rješavanje pitanja od vitalnih interesa za srpski narod u cjelini”. U poglavlju se opisuje i uvođenje višestranačja i provođenje prvih višestranačkih izbora na tom području, uz opis Miloševićeve ideje za centraliziranje Jugoslavije sa srpskom dominacijom. Kao posebno važan događaj ističu referendum o tzv. autonomiji Srba u Hrvatskoj te navode da je referendum 2. rujna 1990. proveden i u dvorištu osječke pravoslavne crkve, kamo je pristupilo oko tisuću Srba, od kojih se oko 80 učlanilo u Srpsku demokratsku stranku. Autori u istom poglavlju opisuju i naoružavanje Srba te kao posebno važan izdvajaju 16. svibnja 1990. – dan kad je Jugoslavenska narodna armija (JNA) napravila najveći udar na sigurnost i suverenitet Hrvatske u tajnosti razoružavši njezinu Teritorijalnu obranu.

U poglavlju „Pogoršanje sigurnosne situacije” (str. 52–95) opisuje se proces naoružavanja Hrvata te zašto je hrvatska policija s aspekta JNA bila „paravojna formacija” iako je njezino ustrojavanje i naoružavanje bilo u skladu s tadašnjim republičkim i savezним pravnim regulativama. O usložavanju političke situacije na području Aljmaša, Dalja i Erduta govore i podaci o uličnim „mitinzima” slavonskih Srba, koji rade i na političko-teritorijalnom organiziranju. Dana 26. veljače 1991. donijeli su „Deklaraciju o suverenoj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema” posredstvom Srpskoga nacionalnog vijeća za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, osnovanog u Šidskim Banovcima. Posebno je zanimljivo i dokumentaristički vrijedno što navode iz knjige autori dopunjavaju izjavama zaštićenoga haškog svjedoka koji opisuje kako se domaći Srbi iz Dalja naoružavaju i s pobunom počinju već u siječnju 1991. preko Srpske demokratske stranke. U kontekst nacionalne nesnošljivosti postavlja se i govor zastupnika u srbijanskoj skupštini Milana Paroškog, koji je u travnju 1991. u baranjskom selu Jagodnjaku uz ostalo izjavio: „Ovo je srpska teritorija i njima mora biti jasno da su oni dodoši. Prema tome, tko god vam dođe i kaže da je ovo njegova zemlja, taj je uzurpator, taj je došao da ubija i tog imate prava da ubijete kao kera pored tarabe!” Autori opisuju i stanje nakon ubojstva hrvatskih policajaca u Borovu Selu te sveukupnu organizaciju života i rada u okruženju. Na stranicama poglavlja donose se preslike iz dnevnih novina: *Slobodne Dalmacije*, *Večernjega lista* i *Vjesnika*.

U petom poglavlju, „Pogibija ‘Tigrova’ 25. srpnja 1991.” (str. 96–113), opisuju se topnički napadi na Bogaljevce i Erdut. Autori donose izvore JNA iz časopisa *Narodna armija*, ali i izvješće predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana. Iz rekonstrukcije toga događaja vidljivo je da se JNA koristila i dezinformacijama i lažnim informacijama u svrhu obmanjivanja javnosti.

U poglavlju „Prvi kolovoza 1991.” (str. 114–159) opisuje se cjelovit plan obrane hrvatskih snaga te plan napada srpskih snaga na trima razinama: strategijskoj, operativnoj i taktičkoj. Čitatelji mogu doznati da je u ratne i političke događaje na području Aljmaša, Dalja i Erduta na najvišoj razini bila uključena i srbijanska državna tajna služba. U poglavlju se donosi podroban opis pješačkoga napada na Policijsku postaju Dalj, a u rekonstrukciji događaja korištene su izjave iz intervjua pripadnika te postaje, ali i drugih hrvatskih branitelja. U rekonstrukciji događaja korišteni su i drugi dokumenti, poput izvješća JNA. Kad je riječ o omjeru snaga, valja spomenuti da su hrvatske snage imale oko 200 pripadnika, a istovremeno su srpske snage imale više od 2000 pripadnika. Samo toga dana, 1. kolovoza 1991., u borbenim je djelovanjima na tom području ubijeno 20 hrvatskih policajaca, 15 gardista te četiri pripadnika civilne zaštite.

U sedmom poglavlju, „Evakuacija” (str. 160–185), opisuje se tijek i poteškoće mukotrpne evakuacije civila i dijela hrvatskih branitelja s područja Aljmaša, Dalja i Erduta. Osim usmenih svjedočanstava sudionika, autori donose i fotodokumentaciju opisanih događaja.

U velikom osmom poglavlju, „Ratni zločini” (str. 186–270), temeljito se opisuju počinjeni zločini. Autori kao potpoglavlja izdvajaju ubojstva hrvatskih branitelja i civila u Dalju, zarobljavanje hrvatskih branitelja u Dalju i Erdutu, a posebno se ističe

opis zatvaranja, prisilnoga rada i mučenja civila uz navođenje izvora s rasprava i suđenja, kao i usmenih svjedočanstava preživjelih. Autori opisuju kronologiju zločina te poznata mjesta i lokalitete masovnih i pojedinačnih zločina. Ukupno su na tom području i s njega stradale 203 osobe – 98 ubijenih branitelja i 105 civila – te se može zaključiti da je stradalo više civilnih nego vojnih osoba, što je po nekim kvalifikacijama odlika zločina genocida. U tablicama *Žrtve velikosrpske agresije na području Aljmaša, Dalja i Erduta i Mještani Aljmaša, Dalja i Erduta stradali tijekom Domovinskog rata izvan mjesta prebivališta* (str. 246–254) autori prema datumima stradanja poimence nabrajaju sve žrtve. U istom se poglavlju, uz ljudske žrtve, navode i materijalni gubici, pri čemu autori ističu rušenje rimokatoličkih crkvi u Aljmašu, Dalju i Erdutu te otimanje i pljačku materijalne imovine prognanih i ubijenih nesrba.

U poglavlju „Srpske snage” (str. 271–292) opisuje se uloga JNA i različitih srbijanskih službi u ustroju i naoružavanju prvih dobrovoljačkih skupina, odnosno u paravojnom organiziranju slavonsko-baranjskih Srba.

U sljedećem poglavlju, „Hrvatske snage” (str. 293–307), autori opisuju hrvatske snage, pri čemu posebno ističu ulogu i značenje Hrvatske demokratske zajednice u organiziranju obrane i naoružavanju koje je počelo preko njezinih mjesnih ograna. Donose i popis mještana Dalja, Erduta i Sarvaša zaduženih automatskim puškama u listopadu 1990., kao i popis naoružanih dragovoljaca članova Hrvatske demokratske zajednice koji prelaze u pričuvni sastav Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske i sl. Na taj način izlažu kompletnu sliku hrvatskih snaga koje su branile to područje. Uz to autori donose popis članova kriznih štabova i civilne zaštite te ništa manje važnoga saniteta.

U „Zaključku” (str. 308–314) rezimiraju se rezultati istraživanja te se ističe važnost interdisciplinarnoga pristupa u cjelovitom sagledavanju teme.

„Izvori i literatura” (str. 315–320) sadržavaju popis korištenih neobjavljenih i objavljenih izvora te korištenih izvora iz tiska i internetskih izvora. Abecednim su redom navedene i sve korištene bibliografske jedinice (60). U „Popisu kratice” autori su abecedno naveli sve korištene kratice, dok se u 14. poglavlju, „Recenzije”, navode kratki izvodi iz recenzija dvaju recenzenata. Na samom su kraju komentar urednika te kazala imena i mjesta. Zaključno se može ustvrditi da je u knjizi *Aljmaš, Dalj i Erdut u Domovinskom ratu* upotrebom svih relevantnih izvora uspješno rekonstruiran tijek Domovinskoga rata u tom dijelu Republike Hrvatske, čime je sačuvana uspomena na stradanja tamošnjega stanovništva, što su autori u uvodu i postavili kao cilj knjige.

Antonija Huljev